

Leopold II, op zijn paard gezet

Roel Kerkhofs

Hoe ga je als kunstenaar om met heikele maatschappelijke kwesties en hoe politiek correct moet je daarbij zijn? In dit artikel verkent Roel Kerkhofs deze vraag. Dat doet hij door een uitgebreide beschrijving te geven van een Brussels kunstproject: twee kunstenaars maken een houten replica van het standbeeld van koning Leopold II en rijden dit gedurende drie weken door de lange Leopold II laan in Brussel.

Er wordt met scherp geschoten. Bepaalde mensen lijken wel continue klaar te staan om alles wat vandaag de dag niet meer getolereerd wordt en niet meer gezegd mag worden, onmiddellijk de kop in te drukken of de mond te snoeren. (Oude) (witte) mannen verontschuldigen zich voor hun aanwezigheid en hun bevoorrechte posities. Anderen twijfelen te spreken of verkiezen het zwijgen boven mogelijke foute uitspraken te doen. Organisaties voeren een nultolerantie in om genderongelijkheid, racisme en seksisme uit hun organisatie te bannen en zo veilige plekken, *safe spaces*, te creëren.

Met dit artikel wil ik de waarden waarvoor mensen nu sterk strijden, zeker niet ter discussie stellen. Integendeel. Ook ik wil vechten voor een wereld waar respect is voor alles en iedereen. Maar ik stel mij soms vragen bij de wijze waarop dit vandaag de dag gebeurt. Want ook ik, ook al durf ik mijzelf toch te rekenen tot iemand die respect probeert te hebben voor dat alles en iedereen, heb nog veel te leren en maak nog geregeld fouten in mijn uitspraken en in mijn handelen, omdat op de een of andere manier in ons een vorm van ‘embodied’ seksisme en racisme ingebakken zit. Ik ben dan ook steeds blij dat men mij persoonlijk op mogelijke inbreuken en gevoeligheden wijst. Maar ik besef ook maar al te goed dat dit enkel is, omdat ik de luxe heb in omgevingen te vertoeven waar men mij daarop vriendelijk bevroegt. Ook op dat vlak ben ik geprivilegieerd.

Een nog onduidelijk spreken mogelijk maken

Op basis van een experiment waarbij ik op verschillende momenten met bovenstaande problematiek werd geconfronteerd, probeer ik een ervaring te belichten die misschien overschaduwd dreigt te worden. Een ervaring die niet zozeer tegengesteld is aan het verlangen naar een respectvolle samenleving en specifiek het dekolonialiseren ervan, maar één die dit verlangen, de kunst en het politieke mee op het spel zet, waardoor een nog onduidelijk spreken mogelijk wordt. Een esthetische ervaring, zou je kunnen zeggen, die het al te gemakkelijk oordelen in termen van pro of contra uitsluit en die de kwestie ontrafelt, zichtbaar maakt, compliceert en het denken en speculeren activeert of engageert. Eén die een stilstand opzoekt en een spreken wil losmaken en op gang brengen, om een kwestie die op tafel wordt gelegd vooral niet in de kiem te smoren, maar juist ruimte te geven.

Het experiment vond plaats in de publieke ruimte, een hypercomplexe wereld en zeker geen *safe space*. Ik probeer met dit voorbeeld uit te zoeken hoe het apolitieke en het politieke elkaar zouden kunnen vinden. En hoe het politieke meer kan zijn dan enkel het uitdragen van specifieke standpunten. Hoe de afwezigheid, of uitstel, van dat persoonlijke standpunt of overtuiging misschien een mogelijkheid kan bieden om in contact te komen met een

complexe wereld waar ik, als kunstenaar, of ik nu man of vrouw, zwart of wit, jong of oud ben, sowieso deel van uitmaak.

Tijdens genoemd experiment vonden diverse ontmoetingen met mensen, gebeurtenissen en dingen plaats die me raken en aan het denken zetten. Het betrof een uiteenzetting van een weg die twee kunstenaars doorlopen hebben, die daarbij in de war geraken en worstelen met bepaalde ideeën, navigerend tussen fictie en realiteit. Ze hebben beiden alles gegeven om zoveel mogelijk recht te doen aan de complexiteit van datgene dat ze wilden leren kennen, datgene dat ze op het spel wilden zetten en op tafel wilden leggen: de Leopold II laan in Brussel. Begeesterd door een ‘*désir d’apprendre*’ (Meirieu, 2018), als een bereidheid om de tijd te nemen, zelfs tijd te verliezen trachten zij in alle traagheid, samen met anderen, iets te ontdekken wat mogelijk niet eens werd gezocht. Ze pogen in hun tocht in contact te komen met een wereld, waarbinnen zij een specifieke bezorgdheid wensen te delen door deze te fictionaliseren. Deze, als een scène, publiek te maken en binnen te brengen in de wereld van anderen, waardoor het iets wordt waarover men collectief kan spreken en denken.

Bye Bye Leopold

Enkele jonge geëngageerde bewoners van de Leopold II laan in Brussel hebben na een open oproep rond mobiliteit een participatief buurtproject ingediend met de titel ‘Bye Bye Leopold’. Zij willen de Leopold II laan als een drukke verkeersas ter discussie stellen en een alternatief voorstellen dat niet de auto, maar de leefbaarheid, de bewoner en de zwakke weggebruiker centraal stelt. Zij hopen met het project de bewoners te mobiliseren om samen voor een alternatief te gaan. De Leopold II laan is relatief lang, bestrijkt twee gemeentes – Koekelberg en Sint-Jans-Molenbeek – en kent een grote groep van diverse bewoners die elkaar door de aard van de laan als drukke verkeersas zelden ontmoeten. Een participatief project zou mensen bij elkaar kunnen brengen.

Een jaar later wordt het project goedgekeurd en krijgen de aanvragers tienduizend euro om hun ambities waar te maken. Maar geen van hen heeft uiteindelijk nog de nodige tijd en energie om het project te realiseren. Dus schrijven zij verschillende kunstenaars aan uit hun omgeving. Ze doen op hun beurt een open oproep.

De voorwaarden

‘Bye, bye Leopold.’ De titel alleen al. Daar houdt deze meneer liever zijn handen van af. Het klinkt zo politiek en lijkt een duidelijk vooropgestelde doelstelling uit te stralen. De Leopold II tunnel die onder de laan loopt, is ondertussen herdoopt tot de Anni Cordi tunnel. En dan nu een artistiek

project om de naamsverandering van de Leopold II laan klaar te stomen, lijkt het wel. Brussel probeert beetje bij beetje met zijn koloniaal verleden af te rekenen. Op zich geen probleem. Belangrijk zelfs. Maar het lijkt alsof kunst geïnstrumentaliseerd wordt en louter ingezet voor dit doel. Gevaarlijk.

Maar enige nieuwsgierigheid brengt hem uiteindelijk toch in gesprek. Vage ideeën beginnen in het hoofd te spelen. De goesting begint op te wellen. Corona is voorbij. Een beetje buitenlucht, enkele nieuwe ontmoetingen en wat energie zal hem goed doen. Weliswaar op voorwaarde dat:

1. Het initiële project in zijn details als uitvoeringsplan wordt verlaten. Enkel de titel mag blijven, maar dan eerder als een vertrek- dan als een eindpunt.
2. Verwachtingen, ambities en doelstellingen worden opgeschort. Enig welslagen of succes valt niet te garanderen.
3. Een duidelijke positie-inname niet verondersteld meer te zijn dan die van de kunstenaar die zich op een plek buiten het atelier begeeft, als niet-wetende, als vreemde, als iemand die ergens terecht komt, daar wil vertoeven, nieuwsgierig is, en de plek (de Leopold II laan), de thematiek (het koloniale verleden) en de problematiek (mobiliteit) al spelend met veel liefde en zorg experimenteel wil leren kennen.
4. Er een goede verzekering wordt afgesloten voor het geval er iets mis zou lopen. We bevinden ons immers in de publieke, onvoorspelbare en oncontroleerbare ruimte.
5. Er een zekere minimale betrokkenheid en energie van de initiatiefnemers is.

De eerste twee voorwaarden zijn te verbinden met een specifieke houding die ook terug te vinden is in werk van Tim Ingold over antropologie, educatie en kunst (o.a. Ingold, 2017). Het gaat om een houding die toelaat om zonder vooringenomenheden of verborgen agenda's in contact te komen met een materie, met een wereld en die zorgt voor vorming van zowel de kunstenaar als de materie en de wereld. Anderen kunnen daarvan getuige zijn en betrokken worden en eveneens gevormd worden. Met de nadruk op 'kunnen', want er zijn geen garanties. Het is een houding die aandachtig wil zijn en gevoelig voor wat er is, iets wil (terug)geven door een uitzonderlijke situatie te creëren en zo in relatie tracht te komen met de omgeving. Genereus. Uit liefde en dankbaarheid voor de wereld.

De derde voorwaarde – het politieke niet zozeer vermijden, maar dit eerder mee op het spel zetten – doet denken aan Jacques Rancière's boekje *De geëmancipeerde toeschouwer* (2015). De kunstenaar komt niet even aan de bewoners van de Leopold II laan vertellen wat of hoe ze zouden moeten

denken, maar zet een situatie op waardoor we in contact kunnen komen met de complexiteit van de dingen, waaronder ook het poëtische, als een wezenlijk onderdeel van onze wereld. Vergelijkbaar met de wereldkaart van Marcel Broodthaers waar bovenaan met een kleine correctie 'Le Monde Poétique' staat geschreven.

Naast bovenstaande voorwaarden voegt de kunstenaar nog toe dat samenwerking met eventueel een andere kandidaat of candidate(n) niet ondenkbaar is, mits er enige klik bestaat bij de eerste ontmoeting. Je zou wel gek zijn om helemaal in je eentje de Leopold II laan te trotseren. Met twee klinkt misschien logischer. De deal wordt beklonken in Le Duc du Brabant. Wie die twee zijn, is van geen belang. Zij zijn binnenkort toch dood. Maar kunst is levend, en blijft doorgaan! (knipoog naar Robert Filliou's gefluisterde kunstgeschiedenis (1970))

De ideeën

De twee kunstenaars delen de initiatiefnemende bewoners hun vage ideeën, bekommernissen en strategieën mee, die ze soms, deels en ook vaak in het geheel niet zullen realiseren. Het gaat om ideeën die vanzelf, of de kunstenaar het nu wil of niet, als fantasieën de kop opsteken. Resultaten van een innerlijke en gedeelde brainstorm. De eerste stappen binnen de verbeelding die ergens vaag in de verte schemert. Die is belangrijk als inzet en geeft richting aan het te verrichten werk. Waarbij beide kunstenaars weten en zelfs hopen dat het werk gegarandeerd nog roet in het eten zal gooien, hen nog van hun pad zal brengen, nieuwsgieriger gemaakt door wat zich tijdens het werk zal voordoen.

1. We willen een houten replica maken van het beeld van Leopold II op zijn paard dat iets verderop van de laan staat. Op schaal 1/1 met houten wielen onderaan, zodat we het als een uit de hand gelopen speelgoedpaard vooruit kunnen duwen. Het maken van een zoveelste beeld van Leopold II lijkt misschien niet oké, in tijden waarbij we juist uitzoeken hoe dergelijke betwiste beelden uit het straatbeeld zouden moeten verdwijnen. Maar toch is het de meest logische van al onze ideeën. Zolang deze laan de Leopold II laan heet, lijkt de verschijning van de koning op zijn paard niet onaanvaardbaar en vermoeden we dat hij ons in contact kan brengen met de Leopold II laan en zijn bewoners en gebruikers. Tegelijk is het een manier om het koloniale verleden en de dekolonisatiegedachte, en dit als thema binnen de kunst, mee op het spel te zetten. Publiek te maken. Een fictieve ruimte te creëren, zodat we er publiekelijk over kunnen spreken en denken. Met de titel 'Bye Bye Leopold' en de replica op wielen verbeelden we letterlijk de uittrede van het beeld in een dekoloniserende beweging, zonder dat mensen dit onmiddellijk zo moeten percipiëren.

2. We willen gedurende drie volle weken met deze loodzware constructie aanwezig zijn op de Leopold II laan. Tergend traag vooruit deinend van metrohalte Ribaucourt tot halte Simonis. Slechts één metrohalte ver. Een afstand van amper anderhalve kilometer. Ervan uitgaande dat de traagheid waarmee we ons verplaatsen, als vreemde reizigers op weg naar Simonis, ons in staat stelt in contact te komen met de mensen en de plek. De positie van vreemde is de kunstenaar niet vreemd, integendeel, hij of zij zoekt deze steeds op, ook al werkt deze in een vertrouwde omgeving of met een vertrouwd medium. Tegen de vertrouwdheid ingaan, in alle traagheid, alles als nieuw, als niet-wetende benaderen. Op zoek naar nieuwe mogelijkheden, naar enig potentieel in de materie, de situatie, de thematiek, de benaderingswijze en de plek. In deze positie voelt de kunstenaar zich in zijn nopjes. Op zoek naar het avontuur dat kunst maken is. De wereld ontdekken. En in dit geval samen met anderen.
3. We willen de plek, de Leopold II laan en de bewoners daarvan, spelenderwijs leren kennen. Het spelen begrijpen we hier niet als een gratuite activiteit die louter vreugde en plezier zou moeten opleveren, maar als een ernstige studievorm om de grenzen en het potentieel van de omringende wereld, het politieke en het apolitieke af te tasten. Net zoals een kind dat doet, bloedserieus, ook al lijkt dat maar wat te spelen. Maar o wee, wanneer iemand het spel onderbreekt of verstoort. Dan stort een hele wereld in elkaar. Zo serieus kan het spel van een kind zijn. Alleen zijn wij geen kinderen meer en trachten wij elke onderbreking of verstoring te benaderen als elementen van de werkelijkheid waar we rekening mee willen houden. Elementen van weerstand die ons uitdagen in de verdere zoektocht. Misschien een zoektocht om op onze beurt het spel van het alledaagse even te verstoren.
4. We willen de bewoners uitnodigen voor een feestelijk afscheid van de replica, 'Bye Bye Leopold'. Met de hoopvolle gedachte de mensen die we tegenkomen tijdens onze reis samen te brengen op één moment en één plek: halte Simonis. Op die manier willen we de ontmoeting van de Leopold II laan gebruikers, die blijkbaar niet evident is, helpen mogelijk te maken, voor jullie, maar ook voor ons, weliswaar om andere redenen, van groot belang.
5. We willen jullie bekommernissen en ideeën rond mobiliteit meenemen en delen met de mensen die we tegenkomen, zonder daar zelf een standpunt over in te nemen. We zijn zelf geen bewoners, maar nog vreemden op deze de plek. We hebben geen idee, maar hebben het enkel van horen zeggen. Mogelijk verandert deze houding afhankelijk van onze ervaring ter plekke.
6. We willen op zoek gaan naar kleine en grote, verre en nabije geschiedenissen van de Leopold II laan. We zijn oprecht benieuwd naar deze plek en zullen onze indrukken met jullie delen.
7. We willen al onze aankopen die we voor het project nodig hebben, trachten te doen op de Leopold II laan zelf of zijn directe omgeving. Uit respect en dankbaarheid voor de plek waar we als vreemde indringers drie weken zullen vertoeven.
8. We willen een spoor achterlaten, zoiets als de stront van een paard, zodat we tijdelijk herinneren van waar we gekomen zijn. Een spoor dat stilaan verdwijnt, zodat mensen kunnen vergeten dat we ooit gepasseerd zijn, en op die manier plaats maken voor iets anders.
9. We willen een fictie installeren, om mensen en dingen te ontmoeten die we anders nooit zouden ontmoeten. Omdat we in fictie geloven. Omdat fictie een afstand kan scheppen, waardoor zaken zichtbaar en bestudeerbaar worden. Omdat we via de fictie een (parallele) wereld maken en via dat maken kunnen denken. Experimenteel denken, al doende, zonder een vooraf bepaald effect of impact voor ogen of een of andere politieke agenda na te streven, maar ons bloot te stellen aan een wereld, deze te ervaren en zo ermee in contact te komen. Via de fictie willen we een bepaalde schoonheid, poëzie en humor ontdekken, eenvoudige elementen, binnen ieders handbereik, die ons samen gevoelig kunnen maken voor onze wereld en haar complexiteit.
10. We willen ons laten leiden door hier voorkomende en nog onbepaalde instructies, als een manier om te ontdekken wat de Leopold II laan voor ons verborgen zou kunnen houden.

De replica

De oude koning der Belgen staat een beetje verder aan de Troonlaan, in het verlengde van de Leopold II laan, een flauwe bocht naar rechts. Een statige arduinen sokkel met een bronzen Leopold II, kaarsrecht, de baard scherp naar beneden, gezeten op een paard in rust. Uitkijkend op het drukke verkeer van de kleine ring van Brussel, met het Koninklijk Paleis in de rug. De positie van de staart, licht omhooggetild, lijkt wel een humoristische en misschien wel verborgen kritische noot van de beeldhouwer die het heroïsche en problematische van het monument wilde compenseren met het moment dat het paard op het punt staat zich te ontlasten.

Het beeld wordt opgemeten. De sokkel samen met het paard en Leopold II blijkt te groot om op de openbare weg te kunnen circuleren. De kunstenaars verscalen noodgedwongen de replica tot de gemiddelde breedte van een SUV; 1 meter 80 breed, 3 meter 50 lang en 4 meter 40 hoog. Achteraan verwerken ze in de sokkel tot in het achterste van het paard een trap, zodat je toegang krijgt tot de bovenkant van het paard.

Leopold II is verwijderbaar. De trap in de sokkel kan omhooggetild worden, zodat de binnenkant van de sokkel te gebruiken is als (laad)ruimte. De houten constructie weegt minstens een halve ton waardoor de kunstenaars, wanneer ze het beeld willen verplaatsen, steeds de hulp moeten inroepen van anderen. Een welkome handicap die contact zoeken noodzakelijk maakt. Wanneer het beeld zich verplaatst op de openbare weg, wordt achteraan het rollende beeld een metalen geel fluorescerend paneel gehangen met daarop in zwarte letters UITZONDERLIJK VERVOER.

En uitzonderlijk is het zeker. Een vreemdsoortig rijtuig, als een rollend publiek monument, dat hier en daar, tijdelijk een stoep en een hoek van de Leopold II laan siert. Verwondering doet mensen vertragen en halthouden. Nieuwsgierig naar wat er aan de hand is. Een fictie wordt geïnstalleerd. De twee kunstenaars komen beetje bij beetje in contact met de Leopold II laan. Verschillende scènes ontrollen zich gaandeweg.

Een gezellige plek rond Leopold II

Al bij de eerste stop begint het avontuur. Ondanks de slechte reputatie van metrohalte Ribaucourt, waar dealers en druggebruikers elkaar gemakkelijk vinden, waar prijslijsten van het drugsaanbod de metro-ingangen sieren, waardoor de twee kunstenaars misschien het meest bang waren voor een al te vroeg einde van het project, ontstaat al snel een zekere sympathie, enthousiasme en energie. Een man die de activiteit vanaf zijn balkon gadeslaat, brengt vanaf het eerste moment spontaan thee voor alle omstanders. Leopold II wordt voor even een theehoek.

Bewoners halen hun schaakborden naar buiten en improviseren tafeltjes met rondslingerend materiaal en omringend stadsmeubilair. Ze spelen wedstrijdes schaak aan de voet van de oude koning der Belgen met een goede kop Marokkaanse muntthee van de bovenbuurman. De zon schijnt. Gezelligheid troef. Een oudere man, een voormalige hoefsmid, belooft hoefijzers die hij nog ergens moet hebben liggen en die hij graag aan het beeld wil toevoegen. Een paard zonder hoefijzers kan moeilijk de verharde weg op, lacht hij. Hij passeert nog een paar keer, maar uiteindelijk nooit met de beloofde hoefijzers. De kunstenaars horen tijdens de tocht vele beloftes, maar weinig worden er uiteindelijk ingewilligd. Als het beeld zich verplaatst naar een ander deel van de Leopold II laan, verdwijnt het uit het zicht van de mensen en daarmee verdwijnt ook hun betrokkenheid. Maar zoals van de twee kunstenaars niets te verwachten is, kunnen zij ook niets van de mensen verwachten. De ontmoeting vindt plaats zonder garanties.

Veel mensen die ze tegenkomen tijdens hun tocht, kijken verbaasd op en vragen zich af wat het beeld voorstelt. Ze denken spontaan aan het paard van

Troje. Het paard in de replica is gemakkelijker en sneller herkenbaar dan de man die erop zit. Maar misschien is het hele project wel een paard van Troje, in de zin dat het eruitziet alsof de kunstenaars een politieke boodschap willen uitdragen, terwijl het voor hen voornamelijk een manier is om toegang te krijgen tot een wijk die niet de hunne is, en hen een excuus geeft om er even te vertoeven. Maar ze willen niets veroveren. Ze zijn gewoon nieuwsgierig wat ze er aan schoonheid zouden kunnen aantreffen. Of hoe ze de plek, al is het maar voor heel even, UITZONDERLIJKE aandacht zouden kunnen geven. De meeste bewoners zijn positief verbaasd dat er iets ongewoon op die drukke verkeersas gebeurt, iets dat de dagelijkse gang van zaken verstoort. Waar hebben ze dit aan verdiend? Hier is anders nooit iets te beleven. En een echt aangename plek kan je het ook niet noemen. Maar misschien trekt dat de kunstenaars juist aan. Een plek die niets verwacht en waarvan niets verwacht wordt.

Leopold II, een werkplaats op straat

De replica heeft het atelier verlaten nog voor ze volledig afgewerkt was. Onderweg, tijdens de verschillende stops, willen de kunstenaars het beeld beetje bij beetje met een beschermende verflaag voltooien. En op het moment dat het volledig afgewerkt is, is het ook klaar om voorgoed te verdwijnen. Van deze absurditeit houden ze. Het lijkt wel verspilde energie, maar een energie die belangrijk is voor het moment dat het project loopt. Op die manier hebben ze iets om handen, een eenvoudige en herkenbare arbeid. De meeste mensen hebben al wel eens iets geschilderd of schilderwerken laten uitvoeren, wat de activiteit evident en toegankelijk maakt. En toegankelijk niet per se zodat men hen zou komen helpen, wat natuurlijk kan, maar in de eerste plaats doordat de twee als arbeiders die schilderwerken uitvoeren aanspreekbaar zijn, door mensen die nieuwsgierig zijn door wat de twee aan het schilderen zijn, de replica van Leopold II.

Voor de kleuren baseren de kunstenaars zich op een online foto waarin het oorspronkelijke beeld met een rode emulsie, bij wijze van protest, jaren geleden werd overgoten. De foto is op een A4-blad geprint en kleeft met tape tegen de houten sokkel. Als voorbeeld.

De mensen lijken het ambacht van de schrijnwerkerij te appreciëren. Een ambacht dat in het begin nog duidelijk naar voren komt, omdat het hout nog als hout herkenbaar is, onbeschilderd, ruw en naakt. Maar hierdoor zijn ook alle schoonheidsfoutjes nog zichtbaar. Nu en dan laat de mechaniek het afweten, waardoor de twee moeten sleutelen aan het rollende beeld. De replica is verre van perfect, maar straalt voldoende ambitie en schoonheid uit dat mensen zich aangesproken voelen om ze te helpen verbeteren. Al is het vaak door van op afstand advies te geven.

De Roemeense kinderen die dagelijks rond het beeld hangen, helpen het voorste deel mee rood verven. Gewoon verven. Niets speciaals. Niets creatiefs. Het lijkt bijna kinderarbeid, waar de twee een beetje ongemakkelijk van worden. Maar de kinderen zijn in hun enthousiasme niet te stoppen. Als de rode verf niet op was, dan zou het hele beeld rood gekleurd geweest zijn.

Leopold II is ondertussen een publieke werkplaats voor schilder- en verfraaiingswerken. Een beetje automechanica. En voor de twee toch ook wel een publiek kunstenaarsatelier. Een gigantische schildersezel op wielen, lachen ze wel eens. Een ding om rechtopstaand, heen en weer en er rondom lopend, waar te nemen en in materie om te zetten. Actief, door te interageren met de omgeving. De materie is alleen niet de verf, ook niet het hout of het staal van de replica, maar alles dat de replica mogelijk maakt. En dit zomaar even op straat. In het publiek. Zonder zelfs in het bezit te zijn van een officieel document dat de toestemming geeft om met dit log gevaarte de openbare ruimte te betreden, laat staan in te palmen. Maar niemand die er iets van zegt. Eén enkele keer in die drie weken heeft een gemeenteambtenaar, die toevallig passeerde, moeilijk gedaan. Hij ging het navragen bij het gemeentebestuur, maar heeft uiteindelijk niets meer van zich laten horen.

De twee kunstenaars zijn verrast hoe vlot en spontaan de replica aanvaard wordt en tot interactie leidt. Geen vervelende workshopmethodes om mensen te overtuigen om creatief deel te nemen. Geen formele bevragingen van mensen. Een spontane interesse, gewoon omdat het er is, omdat het kan, en waarschijnlijk omdat het ongewoon is, uitzonderlijk vervoer, op een of andere manier spannend. Informeel misschien ook. Zonder logo's van de gemeente. Geen sprake van een organisatie. Enkel die twee, met iets grotesks en controversieels als Leopold II op zijn paard, op zijn sokkel, op wielen en met nog werk aan de winkel.

Als er iets is dat de twee kunstenaars aan het oorspronkelijke beeld van Leopold II aan de Troonlaan bewonderen, vandaar ook de keuze van het kleurenpalet, dan is het wel dat het een van die publieke monumenten is die spontaan, zonder toelating of aanvraag, op regelmatige tijdstippen gereactiveerd wordt en daardoor opnieuw tot leven gewekt. Actieve daden van verzet van mensen die de moeite doen om het gigantische beeld te beklimmen en het bijvoorbeeld met rode verf te overgieten of te voorzien van kritische opschriften. Terwijl we aan de meeste publieke monumenten onoplettend voorbijlopen. Heel even komt de gedachte bij de twee op dat dergelijke beelden misschien niet zozeer verwijderd zouden moeten worden, maar men ze zonder straf of ander gevolg zou kunnen vandaliseren. Dat deze beelden platforms kunnen zijn waar men in alle vrijheid kan experimenteren met vormen van verzet. En dat het koningshuis zich engageert om op eigen kosten elke (vandal)streek, elk experiment om een publiek aan te spreken,

een nare geschiedenis, een collectief trauma en bekommernis te delen, na enige tijd van aandacht, steeds opnieuw op te kuisen. Net zoals een krijtbord dat je weer schoonveegt, om de volgende actie opnieuw alle aandacht te schenken. Experimenten in school maken. Maar dat is dan misschien typisch een gedachte van niet-getraumatiseerde, witte, oude mannen. Dus houden ze het stil, enkel bij de gedachte.

Ondertussen heeft een man van Senegalese afkomst zich als bij wonder bij de twee aangesloten om volledig vrijwillig op regelmatige tijdstippen te helpen in de tocht. Hij is een kunstschilder, woont in de buurt, heeft tijdelijk wat tijd vrij, zit tussen twee jobs in, en heeft gewoon zin om de handen uit de mouwen te steken en zich mee te engageren. Dat kunnen de twee enkel maar toejuichen. Alles wat komt, komt en wat niet komt, komt niet. Ook een man van Marokkaanse afkomst heeft tijd en goesting om nu en dan mee te helpen en sluit zich bij het drietal aan. Wie deze mannen zijn, is van geen belang. Zij zijn binnenkort ook dood. Maar kunst blijft (Robert Filliou).

Leopold II als krijtbord voor een open school

Horecazaken in de buurt van de plek waar de constructie halt houdt, voorzien dagelijks in een emmer met water en een spons voor de deels tot krijtbord geschilderde replica en losse houten panelen die ertegen leunen. Een voorbijganger verbetert spontaan de schrijffouten in de teksten op de panelen. 'Blanke' wordt doorstreept en 'witte' erboven geschreven. Mensen schrijven met krijt allerlei boodschappen neer. Een lerares van een school in de buurt passeert met haar leerlingen en maakt van de sokkel gebruik om haar les Nederlands te geven. Le Roi des Belges = Koning der Belgen staat er nu met wit krijt vooraan op de sokkel geschreven.

Een voorbijganger doet spontaan de hele koloniale geschiedenis van Leopold II en Congo uit de doeken aan de mensen die naar het beeld staan te kijken. Een geschiedkundige die voor de gemeente Schaarbeek werkt, vertelt dat ze bij de gemeente Schaarbeek niet goed weten wat ze met de erfenis van Leopold II moeten doen. Maar evenmin met die van Roger Nols, in de jaren tachtig van de vorige eeuw burgemeester van Schaarbeek. Op 31 december 1986 trok Nols, gekleed in Noord-Afrikaans tenue, met een kameel naar het gemeentehuis. Hij wilde daarmee de bewoners choqueren en bang maken en verkondigde dat een dergelijk scenario wel eens werkelijkheid zou kunnen worden wanneer migranten stemrecht zouden krijgen. Stel je voor!

Verschillende koloniale geschiedenissen passeren de revue. Een Marokkaanse man kent Leopold II misschien niet, maar vergelijkt hem, na enige toelichting, met Godfried van Bouillon. Ook die kreeg zijn monument op het Koningsplein

in Brussel. Een man van Indische afkomst verbindt de replica met de verschrikkelijke koloniale geschiedenis in Indië. Maar ondanks al die verschrikkingen blijken mensen maar al te graag te poseren naast en op het beeld. Het lijkt soms wel een afschuwelijke attractie. Al wordt Leopold II ook nu en dan bewust van zijn paard gehaald. Als een vorm van verzet. Een Congolese man haalt zijn strijdkostuum en wil bij wijze van overwinning gefotografeerd worden op het paard, met Leopold II aan zijn zij, een kopje kleiner.

Iemand verwijt de kunstenaars dan weer dat ze de koloniale geschiedenis onvoldoende hebben bestudeerd alvorens een dergelijk project op poten te zetten. Volgens de man is Leopold II immers nooit in Congo geweest, heeft hij zich al verontschuldigd voor de misdaden van anderen en zou men Leopold II niets kunnen verwijten. We zouden hem eerder dankbaar moeten zijn, omdat Brussel alle glorie aan hem te danken heeft.

De twee kunstenaars krijgen met zeer veel meningen te maken, die soms leiden tot heftige discussies waarbij mensen standpunten tot vervelens toe verdedigen. En zeker, het is niet hun strategie geweest om de hele koloniale geschiedenis van Leopold II te doorgronden, om met onweerlegbare argumenten mensen te overtuigen van iets. Ze hopen via het project in contact te komen met de plek, met de mensen en de dingen. Ze hopen van alles tegen te komen en te weten te komen, over de geschiedenis, maar nog veel meer over datgene dat niet in boeken, maar op de plek zelf terug te vinden is. En ze komen die dingen ook tegen, maar die dingen hebben zelden rechtstreeks met de koloniale kwestie te maken.

Die koloniale kwestie zaait al te snel verdeeldheid die tot dovemansgesprekken en frustraties leidt en mensen in geen geval dichter bij elkaar brengt. Een man komt meermaals zeggen dat het hem allemaal niet kan schelen, de Leopold II laan noch dat ding met Leopold II, en wil er expliciet niets mee te maken hebben. Een vrouw op stap met haar dochters wordt kwaad en scheurt de print die als voorbeeld dient voor de schilderwerken van de sokkel en werpt deze ostentatief in de stadsvuilbak. Maar daarom zijn dit geen slechte mensen, ze zijn hoogstens gefrustreerd door tal van zaken, die waarschijnlijk niets met de koloniale geschiedenis te maken hebben. Mensen die evengoed deel uitmaken van het universum waarin de twee kunstenaars zich begeven, die zeker en vast schoonheid in zich hebben, al lijkt die goed verborgen te zitten onder een vette laag verbittering. Maar ook die verborgen schoonheid wilden ze graag ontdekken.

De kunstenaars beginnen te twijfelen of Leopold II op het toneel brengen uiteindelijk wel een goed idee is. De steeds zichtbare titel 'Bye Bye Leopold' en de laag rode verf zorgen er in ieder geval voor dat sommige ontmoetingen

nooit plaats zullen vinden. De ontmoeting en het gesprek met de mondige tegenstanders van de dekolonisatie vinden soms wel plaats, maar leiden niet tot meer dan een vervelend spel van overtuigen. De minder mondige tegenstanders verdwijnen vol frustratie nog voor je iets hebt kunnen zeggen of vragen.

Het politieke thema, hoe apolitiek of open de twee het ook willen benaderen, leidt uiteindelijk toch tot verdeeldheid. Een verdeeldheid die politieke kunst al decennia lang uitlokt en die volgens Rancière (Is politieke kunst reactionair, 2011) duidelijk geen zoden aan de dijk zet. Er is in al die jaren immers niets veranderd. Integendeel. De wereld lijkt alleen maar asociale, onverdraagzamer, protectionistischer en rechtser te worden.

In een eerder project, 'MUSEE MUSEUM', waarbij een van de twee kunstenaars ook had getracht mensen en dingen te ontmoeten in een Brusselse wijk, was er minder verdeeldheid. Allerlei ontmoetingen vonden toen plaats en over politiek werd amper gesproken. Op zondagen kwamen bewoners en publiek de museale collectie bewonderen die beetje bij beetje opgebouwd werd uit de ontmoetingen en de selectie van de private collecties bij mensen thuis. Kunst met de grote en kleine k werden bij elkaar gebracht. Fierheid werd tentoongespreid. Kunstliefhebbers en mensen die niets met kunst te maken hebben, stonden zij aan zij en gingen met elkaar in gesprek, over kleine en grote dingen. Over datgene dat getoond werd en nieuwsgierig maakte. Eenvoudig. Maar zelden over politiek. Waarbij politieke kleur er even niet toe deed. En de kans is groot dat racisme, seksisme en andere ismen tijdens die ontmoetingen verschole aanwezig waren, maar dat hield de ontmoeting niet tegen. Een ontmoeting die misschien wel belangrijk is en iets anders teweeg zou kunnen brengen.

Leopold II, een knipoo

Op een nacht is een bewoner op de replica geklommen om de hand van Leopold II af te zagen. Een symbolische re-enactment van wat er met het monument van Leopold II in de Belgische badstad Oostende is gebeurd. Al werd daar de hand van een bronzen zwarte man afgezaagd. Die bronzen hand is nog steeds zoek, als een trofee in het bezit van de actievoerders. De roodgeschilderde houten hand van Leopold II daarentegen vinden de kunstenaars 's ochtends met een soort kinderlijke vreugde onder de sokkel. Alsof het een bewijsstuk is dat het ding waarmee ze rond sjoeren de omgeving niet onberoerd laat, en dat mensen spontaan deelnemen aan de fictie. Het beeld activeren. De hand doet vanaf dan dienst als *presse papier*, zodat de flyers om de mensen uit te nodigen voor het slotfeest aan Simonis, niet wegwaaien.

Ook de kunstenaars spelen geregeld met het hernemen van historische gebeurtenissen om bepaalde kwesties en ideeën uit te dagen. Re-enactments die vaak gerelateerd zijn met het beeld van Leopold II, maar tegelijk een artistieke bekommernis uittesten die voor hen van belang is. Een knipoog naar het verleden met een (humoristische) twist in het heden. Overal waar ze met het beeld neerstrijken, schrijven ze steeds opnieuw met krijt en in grote letters het woord PARDON op een van de rode communicatieborden. Net als de rode verf is ook dit woord ontleend aan de vele protestacties bij het oorspronkelijke beeld. Al is het voor de kunstenaars ook een manier om zich te verontschuldigen voor hun indringende aanwezigheid. Niet dat ze vinden dat ze als vreemden niet actief aanwezig zouden mogen zijn. Ze vinden het zelfs belangrijk. Noodzakelijk. De vreemde die binnendringt, niet brutaal en louter voor eigen profijt, zoals Leopold II, maar voorzichtig, nieuwsgierig naar wat er te delen valt. Het 'pardon' speelt met de retorische vraag of de kunstenaars wel het recht hebben om te interveniëren op een plek die niet de hunne is, wanneer daar niet om gevraagd wordt. Het is een vriendelijke manier om hun aanwezigheid aan te kondigen.

Bij wijze van knipoog naar Joseph Beuys en zijn 'Office for Direct Democracy by Referendum' bij zijn Free International University organiseren de kunstenaars rond het beeld van Leopold II eveneens referenda op de roodgeverfde panelen. Ze nodigen de voorbijgangers uit om te reageren op vragen over kunst in de publieke ruimte, mobiliteit, de Leopold II laan, het beeld van Leopold II en zo meer. Iemand komt hen vertellen over de marmeren beelden van de keizers van het Romeinse Rijk. Naar het schijnt zouden ze gedurende een bepaalde periode, bij het aantreden van elke nieuwe keizer, enkel het hoofd vervangen van de marmeren beelden. Op die manier spaarden ze energie en geld uit. De man is benieuwd door welk hoofd dat van Leopold II vervangen zou kunnen worden. Of door wiens hand?

Geïnspireerd door dit verhaal gaan de kunstenaars via een zoveelste referendum op zoek naar de held van de Leopold II laan. Een beetje vergelijkbaar met de wijze waarop de Mostar Urban Movement in 2005 op zoek ging naar een publiek monument voor de stad Mostar om de verschillende gemeenschappen daar op de een of andere manier te verenigen. 'One thing we have all in common is Bruce Lee', zo bleek. En zo werd het allereerste monument voor Bruce Lee opgericht, als symbool van solidariteit op een plek waar etnische verdeeldheid tot gruwelen heeft geleid.

De Roemeense kindjes schrijven met krijt de namen van hun allerjongste broertjes en zusjes op de sokkel. Dat zijn hun helden. Andere jongeren voegen hun namen en Instagram toe. Een viswinkel en omringende cafés tekenen met krijt het logo van hun zaak, de Molenbeekse voetbalploeg het embleem van de club. Het krijt laat sporen na op de grond en geeft duidelijk aan waar het beeld al gestaan heeft.

Een activist passeert en uit de kritiek dat het project een zoveelste kortstondige ludieke artistieke ingreep is die even het licht ziet, maar geen enkele langdurige impact heeft op de omgeving. Typisch iets voor kunstenaars. Misschien heeft de man gelijk en de twee kunstenaars zijn nederig genoeg om toe te geven dat hun artistieke ingreep op dat vlak tekortschiet. De vraag naar impact horen ze vaker. Impact in de vorm van aandacht voor iets ongewoons dat mensen op dat moment heeft verzameld, is er zeker en vast, alleen biedt deze geen (maatschappelijke) oplossingen, zoals sommigen graag zouden willen.

Kunst is een serieus engagement. Maar als kunstenaar de rol van maatschappelijk werker opnemen, zou leiden tot halfslachtig werk. Dat doe je niet zomaar. Dat is ook niet de rol die de twee kunstenaars denken te kunnen of moeten spelen. Iedereen heeft een rol in de maatschappij en probeert die zo goed mogelijk in te vullen, met respect voor de wereld. Net zoals een goede (warme) bakker, al dreigen we deze vandaag de dag te verliezen, de mensen het beste brood wil verkopen. Uit fierheid en omdat een goede warme bakker vindt dat deze wereld het beste brood verdient. Een inspanning die mensen binnen het maatschappelijk stelsel super waarderen. Misschien is wat kunstenaars doen alleen niet direct duidelijk en soms een beetje vreemd. Ze beloven geen onmiddellijk inzetbare conclusies of oplossingen. Geen brood dat je onmiddellijk kunt smaken. Maar hun werk is niet minder.

Kunstenaars zijn op de een of andere manier gevoelig voor wat er is, voor wat zich aandient, voor soms minimale zaken die er op het eerste gezicht niet toe lijken te doen. Ze experimenteren en spelen ermee. Ze zoeken naar een potentieel. Ze ontdekken een schoonheid, soms in het allerevidentste, dat anders aan alle aandacht dreigt te ontsnappen. En binnen die evidente alledaagsheid trachten ze iets te laten gebeuren dat uitzonderlijk is, daarom niet spectaculair, soms tegendraads, voorbij het algemeen aanvaardbare, het gewone, met aandacht voor een bepaalde schoonheid, of een schoonheid voor een specifieke aandacht, zodat men even wil stoppen, halhouden, aandachtig worden, stil worden... Ontroerd, verbaasd of gewoon nieuwsgierig.

Leopold II, klaar om op feestelijke en magische wijze te verdwijnen

De kunstenaars zijn na drie weken eindelijk aangekomen op de plek waar ze het aangekondigde feest van de verdwijning van de replica zullen vieren; metrohalte Simonis. De Senegalese man bereidt een tentoonstelling voor in de smalle ruimte van de sokkel. Hij belt de organisatie op waar zijn schilderijen gestockeerd liggen, want hij wil enkele ervan tonen. Maar na het telefoontje is hij volledig van de kaart. Ze hebben hem gezegd dat hij niet meer welkom is. Hij krijgt zijn schilderijen zonder probleem terug, maar spreken een moment af dat een medewerker de schilderijen naar buiten zal brengen. Hij blijkt niet meer welkom te zijn, omdat hij enkele jaren geleden bepaalde

seksistische uitspraken deed. De organisatie heeft inmiddels een nultolerantie ingesteld voor dergelijk gedrag om zo een *safe space* te creëren waar vrouwen in precare situaties zich welkom voelen.

De man begrijpt niet meteen waar het over gaat. De twee kunstenaars proberen hem te bedaren en uit te leggen dat de tijden veranderd zijn, dat bepaalde zaken terecht gevoelig zijn geworden en niet meer door de beugel kunnen. Ze betreuren wel dat de organisatie de deuren onmiddellijk sluit en een man als deze niet de kans geeft om die nieuwe tijden te begrijpen en te omarmen. We komen allemaal van ver en zeker zij die van nog veel verder komen... Al beseffen de kunstenaars maar al te goed dat ze de situatie moeilijk kunnen inschatten. Ze bellen de directeur nog even op, maar het besluit staat vast. De man maakt uiteindelijk uitvergroete reproducties van twee van zijn schilderijen op zeil en bedekt er de volledige nauwe binnenkant van de sokkel mee.

Aan de voet van de sokkel speelt een bouwvakker uit een naburige werf op een ter beschikking gestelde elektrische gitaar het volkslied van Macedonië. Vrouwen passeren met thermoskannen thee en koffie. Drie plaatselijke bakkerijen geven het beste van zichzelf en leveren elk hun versie van een grote Leopold-II-op-paard-taart die de genodigden zich goed laten smaken. De bloemist van de Leopold II laan komt fier aandraven met een krans bloemen met daaraan een lint waarop met gouden letters geschreven staat 'Bye Bye Leopold'. De krans wordt rond de nek van het paard gehangen. De Senegalese man serveert zelfgemaakt Senegalees bissap en gembersap voor de opening van zijn tentoonstelling. Hij gidst bezoeker per bezoeker binnen in de donkere sokkel, waarbij hij met een zaklamp details van de reproducties van zijn schilderijen uitlicht en een verhaal vertelt. Buiten wordt een kartonnen hoofd van Leopold II als een Mexicaanse piñata stukgeslagen. Bonbons Napoleon vallen op de grond tot groot jolijt van de aanwezige kinderen. De inmiddels volledig rood, grijs en donkergrijs geverfde replica wordt met krijt volledig witgekalkt. Omstaanders helpen mee. Iedereen doet zijn best.

Zoals de kunstenaar Sister Corita Kent zei, kennen Balinezen het zelfstandig naamwoord kunst niet. Net als het leven willen ze kunst niet onder een bepaalde noemer laten vallen. Ze doen gewoon altijd hun best, en eren het leven met fierheid en schoonheid in alles wat ze doen, zo goed mogelijk, zonder moeite te sparen, ook al is dit niet altijd en voor iedereen even vanzelfsprekend. Die fierheid is hier en daar terug te vinden tijdens de tocht met de replica en het feest, die tot schoonheid en verwondering leiden.

Tegen de vroege avond zijn de kunstenaars klaar om het witgekrijte beeld onder begeleiding van een menselijke stoet de Leopold II laan weer terug te duwen richting Ribaucourt en de magische verdwijntruck te voltooiën. De Senegalese man loopt voorop en bespeelt de gitaar zo goed hij kan. Hij is een

kunstschilder en geen muzikant, maar neemt met veel plezier de uitdaging aan. Achter de gitarist volgt de replica met de bloemenkrans vooruitgeduwd door de twee kunstenaars en enkele vrijwilligers. De overige aanwezigen, tien à twintig mensen, zeker geen verhoopte massa, lopen achter het beeld aan. Traag keren ze via de afgelegde weg terug. De auto's vertragen mee. Tijdens de uittocht wordt de stoet toegejuicht door de mensen die haar nog herinneren van enkele dagen of weken geleden. Aan Ribaucourt slaan ze links af naar een publiek park aan de oever van het Albertkanaal. Daar kent het beeld even zijn laatste rustplaats. De replica kijkt uit over het water. Al snel wordt ze bespoten met allerlei graffiti's en tags. Iets radicaler. Niet meer voorzichtig met krijt.

Leopold II en de publieke ruimte

Enkele dagen later ontgrendelen de twee de trap die toegang geeft tot de binnenkant van de sokkel, omdat ze benieuwd zijn hoe mensen het volledige beeld zouden opeisen wanneer ze het beeld vrijgeven. De volgende dag merken ze dat er al iemand zijn intrek in de sokkel heeft genomen. Ze vinden er een matras, slaapzak en enkele blikken eten. Plastic zakken zijn tussen de spleten van het hout gepropt om het regenwater zoveel mogelijk tegen te houden. Ze zijn superenthousiast. De replica wordt toegeëigend, net zoals het de ware publieke ruimte betaamt. Maar al snel krijgen ze bezorgde telefoontjes van de sociale organisatie die het park beheert en die hen vriendelijk vraagt om het beeld zo snel mogelijk te doen verdwijnen. Eerst stribbelen ze tegen. Het lijkt wel of ze gevraagd worden iemand uit zijn woonst te zetten. De sociaal werker vindt dat een naïeve benadering: 'Indien we mensen echt een woonst denken te willen aanbieden, dan dient dit ook een zeker comfort te bieden en aan minimale vereisten te voldoen.' En bovendien spreken mensen die bij hen over de vloer komen erover de replica in brand te willen steken. 'En dan wil je niet op je geweten hebben dat er op dat moment toevallig iemand, zonder dat de brandstichters het zouden door hebben, binnen in de sokkel slaapt', aldus de verantwoordelijke van de organisatie. De boodschap komt binnen. De kunstenaars ontmantelen het beeld, deels gerecupereerd en deels naar het containerpark gevoerd.

Een jaar later stellen ze het project kort voor aan een kleine groep kunstenaars, kunsttheoretici, kunstwetenschappers,... allen betrokken in artistiek academisch onderzoek. Tijdens die presentatie krijgen ze de kritiek te horen dat het vandaag de dag ongepast is om als twee witte mannen Leopold II ten tonele te brengen, zeker zonder hierbij de Congolese gemeenschap te betrekken. Dat het ongeoorloofd is om zo naïef trauma's in te zetten voor een artistieke interventie, omdat zij twee daar zin in zouden hebben en om zichzelf een beetje in de *picture* te zetten.

Toegegeven, de twee kunstenaars waren misschien naïef. Ze geloofden dat ze het monument van Leopold II apolitiek konden inzetten om iets in beweging te zetten. Dat ze iets teweeg hebben gebracht, is zeker, met verschillende ficties en schoonheden tot gevolg. Maar of het politieke discours apolitiek te benaderen was en verdeeldheid te vermijden, bleek moeilijker. Toch is het interessant te zien hoe Leopold II en het politieke binnen de kunsten mee op het spel werden gezet. Ook al was er aanvankelijk een zekere weerstand om dat politieke toe te laten binnen het artistieke werk, hadden ze deze weerstand niet beter kunnen uitdagen. Nog steeds heeft de hele ervaring een diepe indruk nagelaten bij beide kunstenaars. Maar de Congolese gemeenschap vanaf de aanvang erbij betrekken zou geen optie zijn geweest, want dan wordt een onduidelijk spreken onmogelijk, openheid uitgesloten en een ander soort (esthetische) ervaring bemoeilijkt. De Congolezen werden zeker niet uitgesloten, maar benaderd zoals alle andere bewoners en gebruikers van de Leopold II laan. Ze waren in mindere aantallen aanwezig, maar ze waren er wel. Een Congolese kapper was gevestigd naast een Marokkaanse kapper die de naam Leopold II droeg. Er waren kleine ontmoetingen met Congolese mensen. Indien de twee kunstenaars voldoende geld hadden gehad, dan had een Congolese muziekband het feest zelfs willen opluisteren. En ja, wanneer zij met het beeld door de Brusselse Matongéwijk gepasseerd zouden zijn, waar veel mensen met een Congolese achtergrond wonen en werken, zou het verhaal waarschijnlijk heel anders verlopen zijn. Maar daar is geen Leopold II laan met zijn specifieke problematieken en zou het binnenbrengen van Leopold II een heel andere invalshoek hebben gehad, volledig gericht op de koloniale geschiedenis en dan zouden deze kunstenaars waarschijnlijk ook heel andere keuzes hebben gemaakt.

Opvallend tijdens het gesprek over of het al dan niet geoorloofd is om als witte mannen met Leopold II aan de slag te gaan, was dat zodra er sprake was van een zwarte betrokkene die zich na ongeveer een week bij de twee aansloot, de interventie wel aanvaardbaar leek te zijn, ook al ging het dan om een man van Senegalese en niet van Congolese afkomst. Een man die ook nog eens de toegang tot een organisatie wordt ontzegd, omdat hij ooit seksistische uitspraken heeft gedaan. Heel verwarrend. Complex. Maar het is net die complexiteit die belangrijk is. Die ons ervan weerhoudt om al te snel te oordelen.

Zoals ik in het begin schreef, ben ik niet alleen geprivilegieerd vanwege mijn herkomst, opgegroeid in een groot middenklasse gezin, waarbij ik mezelf heb kunnen ontplooien in een zekere vrijheid, maar evengoed vanwege de omgeving waarin ik vertoef, de schoolse context waar anderen mij confronteren met andere werkelijkheden, met een complexe wereld, die mij aan het denken kunnen zetten en de mogelijkheid geven te veranderen. Dat eerste privilege wensen we iedereen toe, maar is in de praktijk moeilijk te verwezenlijken. Wat niet wil zeggen dat we daar niet constant aandacht voor moeten hebben.

Maar het tweede privilege kunnen we elkaar al gemakkelijker gunnen. Misschien moeten we niet al te snel oordelen, maar iedereen de kans geven om in contact te komen met de wereld, met verschillende werkelijkheden, ficties of niet. Bescheiden. Voorzichtig. Van iedereen geprivilegieerde mensen maken die deel kunnen zijn van uitzonderlijke momenten. Exclusief. Mensen bij elkaar brengen die elkaar anders nooit zouden ontmoeten, voorbij de angst om ervaringen en kennis te delen, zoals curator Hans Ulrich Obrist (2011) zijn missie ooit heeft benoemd.

Roel Kerkhofs is kunstenaar en docent in de kunsten en de educatieve masters aan LUCA School of Arts, Brussel en Gent. Hij doet promotieonderzoek naar hoe het kunstenaarschap en de kunsten met educatie verweven kunnen worden zonder de kunsten te verliezen.
roel.kerkhofs@luca-arts.be

Literatuur

Filliou, R. (1970). *Whispered history of art. Teaching and learning as performing arts*. Verlag Gebruder Konig.

Ingold, T. (2017). *Anthropology and/as education: Anthropology, art, architecture and design*. Taylor & Francis.

Is politieke kunst reactionair? Interview met Jacques Rancière. (2011). <https://libcom.org/article/politieke-kunst-reactionair-interview-met-jacques-ranciere>

Meirieu, P. (2018). *Le plaisir d'apprendre*. Autrement.

Obrist, H. U. (2011). *Everything you always wanted to know about curating*. Sternberg Press.

Rancière, J. (2015). *De geëmancipeerde toeschouwer* (J. Beerten & W. van der Star, vert.). Octavo.